

pupils with general speech undevelopment are determinet in the article as well as typical hardships in children communication with ther contemporaries. Typical groups of given category of children in skills to construct coherent interrogative expressions are described. It has been revealed that most pre-school pupils with general speech undevelopment have a set of peculiarities in mastering skills to ask questions according to assigned theme. Prospects of the further investigations of the problem in forming interrogative expressions at children of senior pre-school age with a general speech undevelopment are determinet.

Key words: communication, interrogative expressions, hardships in communication, general speech undevelopment.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017 р.

Прийнято до друку 25.05.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 372.46

І. А. Гречишкіна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розвиток мовлення дітей справедливо вважається одним із ключових завдань сучасної освіти, що пояснюється необхідністю в умовах національного відродження українського суспільства забезпечити ефективність формування мовної особистості, починаючи з дошкільного дитинства.

Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку є однією зі стрижневих проблем сучасної дошкільної лінгводидактики. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Комплексними заходами щодо всебічного розвитку і функціонування української мови», спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів та засобів навчання дітей рідної мови [1].

Проблеми змісту методів навчання мовленню в дитячому садку досліджувались А. Богущ, А. Бородич, Н. Виноградовою, Н. Гавриш, В. Гербовою, Е. Коротковою, Н. Орлановою, О. Смирновою, Н. Смольніковою, О. Ушаковою, Л. Шадріною та ін. Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку вивчалися Л. Виготським, С. Рубінштейном, А. Леушиною, Ф. Сохіним та ін.

Інтерес учених до проблеми засвоєння мови дітьми в молодшому дошкільному віці пояснюється особливою сензитивністю цього періоду для формування різних форм мовного спілкування (Л. Виготський,

В. Виноградов, А. Гвоздев, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонтєв, А. Пешковський, С. Рубінштейн, Ф. Сохін, Є. Тіхеєва, К. Ушинський, Є. Фльоріна, Л. Щерба та ін.). Учені відзначають, що вдосконалення тієї чи іншої сторони мови є необхідною умовою формування її зв'язності.

З іншого боку, аналіз педагогічної літератури й досвіду роботи останніх років у галузі навчання мови дітей молодшого дошкільного віку показав, що основна увага дослідників і практиків приділяється розвитку у дітей окремих сторін мови: вихованню звукової культури мови, формуванню граматичної будови, збагаченню і активізації словника.

Зауважимо, що недооцінка можливостей молодших дошкільнят в оволодінні елементами монологічного висловлювання призводить до зниження рівня і затримки термінів проведення пропедевтичної роботи з навчання дітей розповіданню. Для забезпечення наступності в роботі з формування мовлення на всіх етапах дошкільного дитинства вважаємо за доречне визначити особливості розвитку мовлення молодших дошкільнят, як стартового етапу щодо того.

Отже, метою статті є визначення та характеристика особливостей розвитку мовлення в дітей молодшого дошкільного віку.

Як зазначає А. Богущ, психічним якісним новоутворенням дітей трьох років є володіння ними активним розмовним мовленням, яке продовжує розвиватись і вдосконалюватись на четвертому році життя, тобто у другій молодшій групі – першій на етапі дошкільного дитинства [2].

Численні дослідження розвитку та становлення дитячого словника показують, що в перші три роки життя дитина накопичує певний запас слів, який містить всі частини мови (Г. Бабикіна, А. Богатирьова, В. Горбова, А. Іваненко, В. Коник та ін.) Головне місце в дитячому словнику займають дієслова та іменники, тобто предмети і об'єкти найближчого оточення, дія і стан [3].

За даним О. Гвоздева та Н. Швачкіної, до трьох років у дитини значно збільшується кількість слів у реченні. Характер речень стає більш різноманітним: дитина вільно володіє категоріями предметності, дії, якості і відносин.

На підставі даних різних досліджень В. Штерн наводить такі середні цифри словника дітей четвертого року життя: 1000 – 1100 слів. Найбільш докладні дані про розвиток словника подані Т. Смітом, який стверджує, що кількість слів трирічної дитини має становити від 896 до 1540 слів. Його дані збігаються з оцінками Ю. Аркіна [4, с. 207–209]. Отже, у формуванні мовленнєвої діяльності словниковий запас є вже доволі значним.

Г. Ляміна називає вік 2,5 – 3 роки переломним, тому що в цей період збільшується число складних речень, особливо за рахунок складносурядних речень [5, с. 29–36].

Характеризуючи засвоєння звукової системи мови дитиною О. Гвоздев констатує, що за сприятливих умов виховання воно на

початку четвертого року життя закінчується, зберігаючи «дрібні непослідовні відступи».

На думку А. Люблинської, на третьому році життя дитина починає ширше користуватися дієсловами. Але, все-таки, в словниковому запасі маля переважають іменники (60%), потім дієслова (25–27%) і менше (лише 10–12%) прикметників [3]

Як бачимо, більшість учених солідарні в тому, що на кінець третього року життя у дітей відбувається суттєвий скачок щодо розвитку мови та мовлення, що пояснюється дозріванням мовленнєвого апарату, постійним спілкуванням дитини з оточуючими тощо і це стає підґрунтям у формуванні діалогологічних умінь дітей.

Розглянемо детальніше окремі характеристики мовлення малюків. Там, на третьому році життя хоча й значно поліпшується рухливість артикуляційного апарату (м'язів язика, губ, нижньої щелепи), але вимова дітей усе ще далеко від норми. Артикуляційні утруднення продовжують гальмувати засвоєння звуків. Маючи вже досить розвинене фонематичне сприйняття, малята намагаються «підігнати» свою вимову до загальноприйнятого. Але це їм не завжди вдається, і вони замінюють відсутні звуки іншими, легшими для вимови, наприклад: р і л замінюють звуками й або ль, і тверді свистячі – м'якими свистячими звуками, а іноді й звуками ть, дь, («сюба, тюба» замість шуба, «сянки, тянки» замість санки, «зюк, дюк» замість жук, «тяй» замість чай). Нерідко замінюють тверді приголосні, прості по артикуляції, м'якими («дй» замість дай). Причому науковці вказують що, така заміна виявляється лише в певних групах звуків т, д, з, (тобто передньоязикових) і майже не спостерігається при проголошенні губно-губних (п, б, м) і губно-зубних (в, ф) приголосних, хоча вони в процесі становлення звуків з'являються раніше, ніж відповідні їм пари м'яких приголосних. У цьому віці діти правильно й чітко вимовляють голосні звуки а, у, і, о (діти ще можуть замінити або недостатньо чітко вимовляти звуки и, е), приголосні м, п, б, т, д, н, в, ф, к, г, х (деякі діти ще замінюють звук х звуком к), йотовані звуки й, я, ю, е, ї, засвоюють м'які приголосні сь, зь, тверді приголосні більшість дітей починає правильно вимовляти під кінець року. Звук ц відсутній і замінюється звуком ть або сь (с). Однак під кінець року цей звук у деяких дітей з'являється й вимовляється правильно [6].

У дослідженнях В. Рождественської, Є. Радіної щодо особливостей вимови дітьми молодшого дошкільного віку зазначено, що «... деякі діти в 3–4 роки досить добре володіють мовленням, однак є й такі, мовлення яких зовсім незрозуміле. Різний рівень розвитку мовлення дітей залежить частково від їхніх індивідуальних якостей та переважно від тієї виховної роботи, яку проводить з дитиною сім'я і дитячий заклад. Маленькі діти один і той звук в одному сполученні вимовляють, в іншому спотворюють, пропускають. Так, наприклад, дитина легко вимовляє звук *p* у поєднанні з голосними і та ж дитина не вимовляє *p* у поєднанні з приголосними. Маленьким дітям важко дається вимова двох-трьох

приголосних звуків, які стоять поруч і переважно один з цих звуків або випускається, або спотворюється... часом у слові уподібнюються звуки. Такі особливості вимови в молодших дошкільників. Ці особливості значною мірою пояснюються діяльністю мозку [7, с. 4–7]. Як бачимо, розвиток мовлення є процесом індивідуальним та залежить від багатьох факторів, як біологічних (спадковість, темперамент тощо), так і соціальних (вплив родини, найближчого оточення, різних інститутів соціалізації).

Узагальнену характеристику мовленнєвого розвитку подано в роботі А. Богуш, яка серед особливостей розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку, виокремлює такі:

- загальна пом'якшеність мовлення;
- пропуск, спотворення і перестановка звуків, складів, їх заміна;
- порушення звукової структури слова, уподібнення звуків.

Натомість автор зазначає, що у цьому віці діти добре диференціюють звуки, в них добре розвинутий фонематичний слух [2], а от неправильна вимова звуків згодом може перетворитися у звичку у разі відсутності послідовної роботи з дітьми [8]

Важливу особливість розвитку мовлення молодших дошкільників виокремлює С. Рубінштейн, пов'язуючи її з безпосереднім досвідом, чуттєвим сприйманням особистості. Як вважає дослідник, дитина нерідко оперує у своєму мовленні матеріалом наочних уявлень, залишаються у полоні цих уявлень. Це позначається і на побудові мовлення, породжує у молодших дошкільників своєрідну структуру мовлення, яку С. Рубінштейн виділяє в окрему форму – так зване «ситуативне мовлення», як таке що цілком зрозуміле лише у певній ситуації [3].

У своїх дослідженнях Г. Леушина доводить, що окрім ситуативного у молодших дошкільників важливо розвивати контекстне мовлення, яке неможливе без активного поповнення словникового запасу та вміння пояснювати свою думку. Поява контекстного мовлення визначається завданнями і характером спілкування дитини з оточуючими. Зміни способу життя дитини, ускладнення пізнавальної діяльності, нові відносини з дорослими, поява нових видів діяльності вимагає розгорнутої мови, а колишні засоби ситуативної мови не забезпечують повноти і ясності висловлювання [9]. Очевидно, що розвиток контекстного мовлення здебільшого залежить від дорослих, їх участі в житті дитини, щирого спілкування з нею тощо.

Висновок Г. Леушиної знайшов підтвердження в дослідженнях М. Лісіної, О. Смірної та ін. Вчені довели, що рівень мовленнєвого розвитку залежить від рівня спілкування у дітьми. Форма висловлювання залежить від того, як розуміє дитину співрозмовник. Мовленнєва поведінка співрозмовника впливає на зміст і структуру мови дитини. Наприклад, в спілкуванні з однолітками діти більшою мірою використовують контекстне мовлення, оскільки їм треба щось пояснити,

в чомусь переконати. У спілкуванні з дорослими, які легко розуміють їх, діти частіше обмежуються ситуативною промовою [10].

Схожу думку поділяє і Д. Ельконін, який зазначає, що хоча перехід від ситуативного мовлення до контекстного, відбувається до 4 – 5 років. Елементи зв'язного монологічного мовлення, з'являються ще в 2 – 3 роки. Перехід до контекстної мови тісно пов'язаний з освоєнням словникового складу і граматичної будови рідної мови, з розвитком уміння довільно використовувати засоби мови. З ускладненням граматичної структури мовлення висловлювання стають все більш розгорнутими і зв'язними [11].

За даними дослідниці Л. Шадріної, яка вивчала особливості розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку, у молодших дошкільників переважає ситуативне мовлення, проте починає розвиватися й контекстне мовлення. Це підтверджується тим, що у спілкуванні з дорослими малюки користуються простими реченнями, на відміну від спілкування з ровесниками, яке характеризується більшою розгорнутістю, елементарною аргументацією, включенням інколи складносурядних та складнопідрядних речень, проте самостійних монологічних висловлювань малюків характерним є порушення логіки викладення, бідний словниковий запас. Діти здатні встановити елементарні залежності між смисловими частинами окремого речення або між реченнями. Про це свідчить той факт, що діти досить успішно орієнтуються на заданий дорослим зв'язок і правильно завершують речення в ситуації сумісного мовлення: «Це... *ведмедик*. Він такий... *великий*. У нього є... *лапи*» [12].

Характеризуючи особливості розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку, варто зазначити причини її недосконалості, що також виступає однією з особливостей.

Так, М. Кольцова пояснює недосконалість мовлення молодших дошкільнят тим, що не завжди спрацьовує механізм мовної стереотипії, спричинений вузьким асоціативним полем слів і пропозицій. У свою чергу, М. Жинкін пояснює недосконалість мовлення молодших дошкільників через «не розробленість оперативної мовної пам'яті» [13].

Характеризуючи надбання молодшого дошкільника щодо опанування ним зв'язного мовлення, науковці вказують також на типові недоліки, зокрема, в усному мовленні молодшого дошкільника наявне багатьох недоречних слів, словосполучень, у невмінні сформулювати й висловити думку. Більшість дітей не вміють спланувати свій монолог, упорядкувати його зміст, зорієнтуватися в умовах спілкування, віднайти необхідні для точного й виразного висловлювання думки й мовні засоби. Таким чином, мовлення дітей молодшого дошкільного віку ще доволі збіднене, примітивне [14, с. 229].

Крім того, характерною особливістю мовлення дітей цього віку є нестійкість (у поєднанні з голосним вимовляють звук, у поєднанні з приголосним спотворюють або випускають) і неточність вимови. Діти

подекуди не розуміють значення просторових, часових і абстрактних понять, переносного значення і багатозначних слів [2].

Таким чином, аналіз теоретичного пласту літератури з проблеми, що досліджується, засвідчив, що у процесі розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку наявні певні особливості, а саме:

– у молодшому дошкільному віці спостерігають значні індивідуальні відмінності дітей в розвитку всіх сторін мовлення;

– пропуск, спотворення і перестановка звуків, складів, їх заміна, загальна пом'якшеність мовлення;

– порушення звукової структури слова, уподібнення звуків, нестійкість і неточність вимови звуків;

– у молодших дошкільників переважає ситуативне мовлення, проте починає розвиватися й контекстне мовлення, на це й має бути спрямована робота.

Аналіз проблеми розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку засвідчив, що на сьогодні існує необхідність у розробці нових технологій та методик, тому в подальшому, перспективи дослідження вбачаємо в обґрунтуванні методики розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

Список використаної літератури

- 1. Базовий** компонент дошкільної освіти / наук. кер. А. М. Богуш. – К., 2012. – 26 с. **2. Богуш А.** Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія / Алла Богуш. – К : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 376 с. **3. Дошкільна** лінгводидактика. Хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. : у 2 ч. / упоряд. Богуш А. М. – К : Видавничий Дім «Слово», 2005. – 720 с. **4. Эльконин Д. Б.** Детская психология / Д. Б. Эльконин. – М. : Учпедгиз, 1960. – 328 с. **5. Лямина Г. М.** Особенности грамматического строя у маленьких / Г. М. Лямина // Дошкольное воспитание. – 1968. – №8. – С. 29–36 **6. Амацьєва О. П.** Що впливає на виразність мовлення? Навчання дітей старшого дошкільного віку інтонаційної та жестико-мімічної виразності мовлення // Дитячий садок. – 2004. – №19. **7. Рождественская В. Й.** Воспитание правильной речи у детей дошкольного возраста / В. Й. Рождественская, Е. И. Родина. – 5-е изд. – М. : Просвещение, 1967. – 117 с. **8. Богуш А. М.** Українське народознавство в дошкільному закладі: [навч. посіб.] / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – К. : Вища шк., 1994. – 398 с. **9. Леушина А. М.** Развитие связной речи у дошкольников // Ученые записки ЛГПИ им. А. И. Герцена. – 1941. Т. 30. – 427 с. **10. Пособие** для логопедов и студ. дефектол. фак. пед. вузов : в 5 кн. / под ред. Л. С. Волковой. – М. : Гуманит. изд. центр Владос, 2007. – 703 с. **11. Эльконин Д. Б.** Развитие речи в дошкольном возрасте / Д. Б. Эльконин. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 115 с. **12. Шадрин Л. Г.** Формирование предпосылок связной речи у детей младшего дошкольного возраст: диссер. ... канд.

пед. наук. / Шадріна Л. Г. – М., 1990. – 179 с. **13. Кольцова М. М.** Ребенок учится говорить. – 2-е изд. / М. М. Кольцова. – М. : Советская Россия, 1979. – 192 с. **14. Калмикова Л. О.** Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія / Л. О. Калмикова. – К. : Фенікс, 2008. – 497 с.

Гречишкіна І. А. Особливості розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку

У поданій статті автор аналізує особливості розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку. Провідними серед них автор виділяє такі: вплив індивідуальних особливостей особистості та навколишнього середовища на розвиток мовлення; фізіологічне дозрівання мовленнєвого апарату; значний словниковий запас; активний розвиток мовлення у процесі постійного спілкування з однолітками, з одного боку, і недосконалість зв'язного мовлення – з іншого.

Ключові слова: мова, мовлення, зв'язне мовлення, молодший дошкільник.

Гречишкіна И. А. Особенности развития речи у детей младшего дошкольного возраста

В данной статье автор анализирует особенности развития речи у детей младшего дошкольного возраста. Ведущими среди них автор выделяет следующие: влияние индивидуальных особенностей личности и окружающей среды на развитие речи; физиологическое созревание речевого аппарата; значительный словарный запас; активное развитие речи в процессе постоянного общения со сверстниками, с одной стороны, и несовершенство связной речи – с другой.

Ключевые слова: язык, речь, связная речь, младший дошкольник.

Grechishkina I. Features of speech development in children of primary school age

In the submitted article the author analyzes the peculiarities of speech development in children of primary school age. Leading among them the author identifies the following: the impact of individual characteristics of the individual and the environment on the development of speech; physiological maturation vocal apparatus; significant vocabulary; active development of broadcasting in the constant communication with peers, on the one hand and the imperfection of connected speech – on the other.

Key words: language, speech connected speech, the younger preschooler.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2017 р.

Прийнято до друку 25.05.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Гавриш Н. В.